

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A dél-dunántúli németiség hatása a társadalmi-gazdasági fejlődésre (*Bucher Eszter – Pirisi Gábor – Reményi Péter*)

1. Bevezetés

Magyarország történelme folyamán mindig is befogadó nemzet volt. A hazánkban élő kisebbségek mind-mind hozzájárultak az ország társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődéséhez. Természetesen a különböző korokban számarányuk, szerepük és jelentőségük más és más volt.

Ma Magyarország a Kárpát-medence etnikai szempontból egyik leghomogénebb állama. Ez a megállapítás természetesen nem a velünk élő nemzetiségek számára, hanem azok lakosságon belüli részarányára vonatkozik. A 2001-es népszámlálás alapján az ország lakosságának 92,3 %-a magát magyar nemzetiségűnek vallotta, a kisebbségek aránya 7,7 % volt. A nemzetiségek településterületében lényegében négy jelentősebb terület figyelhető meg:

- az ország nyugati határai mentén, a német és szlovén nemzetiségek által lakott falvak sora Kópházától Murakeresztúrig,
- a Budapeستől északi-északnyugati irányban fekvő terület, szlovák és német településekkel,
- Békés megye szlovákok és románok által lakott vidékei,
- valamint a Duna két partján, Baranya, Tolna és Bács-Kiskun megyékben kirajzolódó terület, amelyet a németek mellett és sokszor velük együtt különböző délszláv nemzetiségek és etnikumok (horvátok, szerbek, sokácok stb.) jelenléte, helyenként túlsúlya jelez. A négy közül ez a legnagyobb kiterjedésű és leginkább egységesen nemzetiséginek tekinthető terület.

2. Problémafelvetés

Kiinduló feltételezésünk, hogy létezik kapcsolat egy terület lakosságának nemzetiségi-etnikai jellemzői és a terület társadalmi-gazdasági fejlődése között. Ez a kérdéskör Magyarországon a cigány etnikum által lakott térségek esetében már számos vizsgálat tárgyát képezte, amelyek meggyőzően támasztják alá azt a nyers statisztikai mutatókból is levonható következtetést, hogy a cigánylakta területek egybeesnek az ország társadalmilag és gazdaságilag elmaradott vidékeivel, ami azonban nem egyszerű ok-okozati viszonyt, hanem kétirányú kapcsolatot jelöl.

Jelen munkánkban a dél-dunántúli németiségnek a társadalmi-gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását vizsgáltuk, elsősorban abban a három kistérségben (Mohácsi, Pécsváradi, Bonyhádi), ahol a legnagyobb arányban élnek. A három kistérség lefedi a 18. század folyamán németekkel betelepített és a német irodalomban „Schwäbische Türkei”-ként (BELLÉR B. 1981) nevezetessé vált terület keleti felét. Ma a hazai német nemzetiségűek jelentős része él e kistérségek településein, annak ellenére, hogy a hivatalos statisztikák szerint számarányuk a legritkábban (és csak aprófalvak esetében) haladja meg az összlakosság 50 %-át.

A németekről mindeddig elsősorban történeti és szociológiai szempontú vizsgálatok eredményei láttak napvilágot. Ezek a kutatások érintették ugyan a regionális társadalmi-gazdasági fejlődésben betöltött szerepüket, ezt azonban döntően történeti megközelítésben tették. Éppen ez a történelmi szerep teheti indokolttá a jelen idejű kérdésfelvetést is, nem tévesztve szem elől azt a nyilvánvaló ténytet, hogy egy térség fejlődésében és megtorpanásában igen sok, gyakran éppen a térségen kívüli gyökerű tényező együttes hatása érvényesül, és ezek közül a nemzetiségi-etnikai viszonyokkal összefüggésbe hozhatóak inkább csak korrigálni, árnyalni, semmint alapvetően megváltoztatni képesek az országos vagy éppen regionális szinten jelentkező tendenciákat.

A fentiek alapján hipotézisünk az volt, hogy a térség német nemzetiségű lakossága kedvezően befolyásolta/befolyásolja lakóhelyük (településük, kistérségük) társadalmi-gazdasági fejlődését. Kutatásunk egyrészt a hivatalos statisztikák elemzésén alapult, másrészt igyekeztünk a kistérségek közéleti (politikai, gazdasági, kulturális) személyiségeivel, valamint a lakossággal interjúkat készíteni és így empirikus ismeretekre is szert tenni.

3. A magyarországi németiség történeti vázlata a regionális fejlődés szempontjából

A 2001-es népszámlálás minden eddiginél részletesebben kísérelte meg feltárni a népesség nemzetiségi-etnikai kötődését, ezért négy kérdést is feltett ebben a témakörben: a nemzetiséghez való tartozást, a nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz való kötődést, az anyanyelvet, illetve a családban, baráti társaságban használt nyelvet vizsgálva.

A próbálkozás a németiség tekintetében csak félsikert hozott. A magukat német nemzetiségűnek vallók létszáma növekedett ugyan az 1990-es népszámláláshoz képest (pontosan: 30 824-ről 62 233-ra), de még mindig messze elmarad a kisebbségi szervezetek által reálisnak tartott 200-220 000-es számtól. Akár a hivatalos statisztikát, akár a becült adatokat tekintjük, a németiség hazánk második legnépesebb kisebbségét alkotja.

A két adat közötti jelentős eltérés véleményünk szerint részben az asszimiláció, részben pedig a németiséget az utóbbi bő félszáz évben ért diszkrimi-

náció és az ebből fakadó félelem (nem merik/akarják bevallani a német nemzetiséghez tartozásukat) számlájára írható.

A németek magyarországi betelepítése kapcsán már a középkorban is fontos szempontként jelent meg a fejlettebb termelési kultúra, a magasabb szakképzettség. Egyes iparágak meghonosítása hagyományosan az ő nevükhöz fűződik (felső- és alsó-magyarországi bányászat), de szerepük a közigazgatás, a keresztény egyházszervezet kiépítésében sem elhanyagolható. A német polgárok voltak azok is, akik a városi autonómiát, a városi jogot „bevezették” a magyar politikai rendszerbe. A német városi iparosok élen jártak a középkori „ipari” fejlődésben is, elsősorban a céhszervezet elterjesztésében.

A XVIII. századi, több hullámban megvalósított betelepítések (a „nagy Schwabenzug”) szintén nem nélkülözte a társadalmi-gazdasági szempontokat. A török hódoltság idején a termelőerők nagyarányú pusztulása ment végbe az ország jelentős részén. Mind a kormányzat, mind a helyi földesurak álláspontja az volt, hogy az elpusztított területek legegyszerűbb és leghatékonyabb felvirágoztatása a betelepítések segítségével érhető el. Ennek legfőbb forrasterületei a Rajna menti, nyugati német tartományok voltak. A betelepítésekkor több érv szólt a Rajna menti németek mellett (szállásterületük relatív túlnépesedése, folyamatos háborúk, katolikus vallás). Emellett azonban nem elhanyagolható a németség fejlett termelési kultúrája, nagy szorgalma, felelőssége sem. „Magyar jobbágy perlőtárs, német jobbágy pénzeszacskó” – mondja a korabeli szólás, kifejezve a földesurak telepítési politikájának egyik fontos szempontját (BELLÉR B. 1981).

A németség már betelepítésével is jelentős innovációk közvetítője volt az agrárszektorban, és a későbbiekben is fontos közvetítő szerepet töltött be, hiszen nyelvi-kulturális kötődésével összekapcsolta Magyarországot azzal a centrumtérrel, amely a társadalmi-gazdasági fejlődést megalapozó újítások és szellemi termékek legfontosabb forrása volt. Különösen igaz volt ez az ipari forradalom kibontakozásakor, hiszen a születő gyáripar nyelve a német volt, mind a munkásság, mind pedig a gyáralapítók és -tulajdonosok között nagyszámú német anyanyelvűt találunk. A városok német lakossága természetesen sokkal intenzívebb asszimilációs hatásokat volt kitéve, mint a vidéken, egy tömbben élő nemzetiségi népesség.

A fent vázolt folyamatok ellenére azonban a „Schwäbische Türkei” területe lényegében érintetlen maradt az iparosodástól – az egyetlen jelentős kivétel talán Bonyhád –, nem csak a XIX. század folyamán, hanem a tervgazdálkodás extenzív iparosítási időszakában is.

A második világháború alatti és utáni események (kényszersorozás, elhurcolás, kitelepítés, áttelepítés) a németség életében nagy törést jelentettek. A megpróbáltatások okozta traumából csak az utóbbi időben kezd a közösség „kilábalni”, amit jelez a magukat németnek vallók növekvő száma a népszámlálási statisztikákban.

A kitelepítések okozta sokk párosult a megélhetést jelentő, igencsak megbecsült földtulajdon elvesztésével, és a termelőszövetkezetek megszervezésével. Ennek nyomán egyre többen találtak munkát az iparban, jórészt azonban nem helyben, hanem a városokban, elsősorban a megyeszékhelyeken (AUBERT A. 1997).

Mivel a korszakban egy térség fejlettségének legfontosabb fokmérője az iparosodottság számított, a német nemzetiségi vidékek hátrányosnak minősültek. Mindezt pedig a nem minden esetben kedvező mezőgazdasági adottságokból és a szétaprózott, elönytelen településstruktúrából fakadó hátrányok súlyosbították.

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján végbemenő társadalmi-gazdasági átalakulás és az ezzel párhuzamos politikai átrendeződés azt eredményezte, hogy a korábbi szovjet hatalmi pólus helyét a magyar külgazdasági kapcsolatokban a német-osztrák gazdasági centrumtársaság vette át. Ebben a helyzetben szükségképpen felértékelődtek a német nyelvterület felé irányuló kapcsolatok, legyenek azok jellegüket tekintve formálisak vagy informálisak, dimenziójukat tekintve pedig országos, lokális vagy akár személyes szintűek.

A demokratikus átalakulás ugyanakkor a lehetőségek szélesebb spektrumát nyitotta meg az ilyen kapcsolatokra törekvő területek, települések vagy szervezetek előtt. Mind az önkormányzati, mind a nemzetiségekről szóló törvény magában foglalja a határokon átívelő együttműködések, kooperációk lehetőségét (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról. 1. § (6) c), 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 3. § (4) és 19. §), ezzel lényegesen leegyszerűsítve azok kialakítását. Másrészt a Polgári Törvénykönyv módosítása, az 1989-ben született egyesülési törvény, illetve a gyülekezési jogról szóló törvény megteremtette a civil szektor újjáéledésének törvényi feltételeit, megnyitván az utat a nemzetiségi alapon szerveződő civil közösségek előtt.

Megváltozott a társadalmi-gazdasági fejlődés tényezőinek megítélése is. Felértékelődtek olyan, korábban háttérbe szorult tényezők, mint a nyelvismeret, vagy a személyes és intézményi kapcsolatokból realizálható kapcsolati tőke. Ez természetesen a korábban már említett gazdasági orientáció-váltással is szoros kapcsolatot mutat. A felértékelődő német és ausztriai kapcsolatok a német nyelv ismeretének fontosságát erősítették (TRÓCSÁNYI A.–TÓTH J. 2002).

4. A német nemzetiség a Dél-Dunántúli régióban

Az előző fejezetben említett fenntartások ellenére a népszámlálási eredmények alkalmasnak látszanak a német nemzetiség területi elhelyezkedésének viszonylag pontos lehatárolására, hiszen okkal feltételezhetjük, hogy a sta-

tisztika nagyságrendileg hasonló mértékben tér el a valóságostól a régió egészében.

A Dél-Dunántúli régióban összesen 21 830 fő vallotta magát a német nemzetiséghez tartozónak, ez a régió lakosságának 2,2 %-a. A régióban él tehát az ország német nemzetiségű lakosságának több mint egyharmada, Baryanában 14 000 fő, Tolnában 6 600 fő, Somogy megyében pedig 1000 fő.

A települések közül a nemzetiséghez való tartozást alapul véve csak egyetlen községet, Ófalut találunk, ahol a németek még abszolút többségben vannak (83 %-os részarányal), és csupán néhány olyan település van, ahol ez az érték megközelíti az 50 %-ot (Hásságy, Hímesháza, Nagynyárád, Udvar, Mecseknádasd). Végül 10 %-nál, illetve 500 főnél húztuk meg azt a határt, ahol a nemzetiségi jelenlétet számottevőnek minősítettük, feltételezve a tényleges arány jóval nagyobb voltát. 43 ilyen települést találtunk, kevés kivétellel mindet egy jól behatárolható térségben, a Duna-menti svábok hagyományos településterületén (1. ábra). Ezen kívül létszámában jelentős, de arányaiban még a 10 %-os küszöböt is elmaradó német közösség él Pécssett és Szekszárdon. A magterülethez tartozó 35 település lényegében három statisztikai kistérséghez tartozik (Mohácsi, Pécsváradi, Bonyhádi), a Szekszárdi kistérségbe sorolt Szálka kivételével. Ezekon kívül kimutatható még a német nemzetiségű települések egy kisebb góca a Tolnai-Hegyhát területén (Hőgyész, Gyöng, Szakadát, Györköny), amelyek részben a Paksi, részben a Tamási kistérséghez tartoznak. Mivel a legtöbb statisztika adat csak kistérségi szinten volt elérhető számunkra, célszerűnek látszott a kutatást a legjellegzetesebb három kistérség településeire szűkíteni.

A vizsgált kistérségek társadalmi-gazdasági fejlettségét a régióon belüli összevetésben érdemes vizsgálni. Van néhány mutató, amelyben ezek a kistérségek országos viszonylatban is kiemelkedő eredményeket érnek el. Ilyen például a munkanélküliség, amely a Mohácsi kistérségben 6,5 %, a Bonyhádiában 5,7 %, a Pécsváradiában mindössze 4,4 %, amely érték nem csak jelentősen jobb a régió átlagánál (7,8 %), de az előkelő második helyet biztosítja Pécsváradnak a Pécsi kistérség mögött. Szintén kiemelkedően kedvező a tartós munkanélküliségi mutató, itt is a Pécsváradi kistérség a legjobb 1,6 %-kal, de a relatíve legkedvezőtlenebb helyzetű Mohácsi kistérség (3,1 %) sem éri el a régiós átlagot (3,3 %) (KSH, 2002).

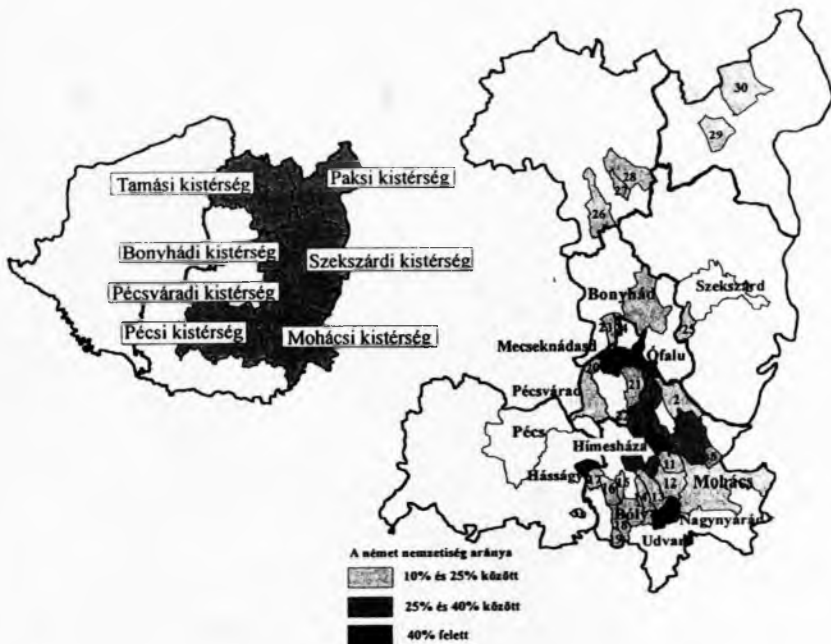
Számos más mutató esetében – mint például a személyi jövedelemadó (SZJA) egy lakosra eső értéke, az SZJA-fizetők aránya a működő vállalkozások vagy személygépkocsik száma – azt tapasztaljuk, hogy a vizsgált kistérségek a mezőny első felében, közvetlenül a legjobb helyzetben lévő nagyvárosi és Balaton-parti kistérségek után következnek a régiós rangsorban. Minden esetben megelőzik a válságtérségeket (pl.: Sellye, Sásd, Szigetvár, Komló stb.), és a hasonló térszerkezetű, egy kisváros köré szerveződő, döntően rurális jellegű térségeket (Marcali, Nagyatád, Lengyeltóti, Csurgó). A továbbiakban azokat a szempontokat vizsgáljuk, amelyek tekintetében a térség

éppen nemzetiségi volta miatt élvezhet előnyt a régió más kistérségeivel szemben, és amelyek ilyen vagy olyan módon, de hozzájárulhatnak a társadalmi-gazdasági fejlődéshez, az itt lakók életminőségének javulásához.

1. táblázat: A Mohácsi, Pécsváradi és Bonyhádi kistérségek német lakosságára vonatkozó néhány mutatószám

		Mohácsi kistérség	Pécsváradi kistérség	Bonyhádi kistérség
Települések száma		47	13	21
Jelentős német nemzetiséggel rendelkező települések	száma	25	6	3
	aránya a kistérség összes településéből (%)	53	46	14
A kistérségek népességének száma		53 410	11 139	30 585
A német nemzetiségi települések lakosságának száma		41 386	6 964	17 268
Ebből a német nemzetiségűek száma		6 625	1 516	1 519
A német nemzetiséghez tartozók átlagos aránya	a német nemzetiségű települések teljes lakosságából (%)	16	22	9
A német kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők átlagos aránya		20	27	12
Német anyanyelvűek átlagos aránya		12	19	5
A német nemzetiségi települések lakosságának aránya	az adott kistérség teljes lakosságához viszonyítva (%)	77	63	56
A német nemzetiség aránya		12	14	5
A kistérség német nemzetiségű lakosságának aránya az adott megye német nemzetiségű lakosságához viszonyítva (%)		47	11	23

Forrás: A 2001-es népszámlálás adatai (KSH, 2002) adatai alapján összeállította Pirisi G. (2003)

1. ábra: Német nemzetiség a Dél-Dunántúlon: a jelentős német nemzetiséggel rendelkező települések és kistérségeik a régióban

A számmal jelölt települések: *Mohácsi kistérség*: 1-Feked, 2-Véménd, 3-Geresdlak, 4-Palotabozsok, 5-Szúr, 6-Görcsönydoboka, 7-Somberek, 8-Bár, 9-Liptód, 10-Kisnyárad, 11-Székelyszabar, 12-Lánycsók, 13-Babarc, 14-Szajk, 15-Monyoród, 16-Szederkény, 17-Olasz, 18-Borjád, 19-Pécsa; *Pécsváradi kistérség*: 20-Óbánya, 21-Erdősmecke, 22-Fazekasboda; *Bonyhádi kistérség*: 23-Nagymányok, 24-Kismányok; *Szekszárdi kistérség*: 25-Szálka; *Tamási kistérség*: 26-Högyész, 27-Szakadát, 28-Gyönk, *Paksi kistérség*: 29-Györköny, 30-Németkér; *Pécsi kistérség*: 31-Pécsdevecser

Forrás: A 2001-es népszámlálás (KSH, 2002) adataiból szerkesztette: Pirisi G. (2003)

5. A német nemzetiség, mint a társadalmi-gazdasági fejlődést elősegítő tényező

A német nemzetiség regionális fejlődést befolyásoló hatásait két nagy csoportba rendezhetjük. Az első csoportot, melynek vizsgálatára dolgozatunk is irányul, a németiség és anyaországuk közötti kapcsolat és az ebből származ-

ható előnyök jellemzik. Lényegében ez a kulturális, gazdasági, innovációs közvetítő szerep az, amit munkánk során meg kívántunk ragadni.

A másikat, melyre jelen munkában nem kívánunk részletesen kitérni, a németiséget, mint közösséget hagyományosan jellemző tulajdonságok alkotják. Ilyenek a szorgalom, a takarékoság, a pontosság, a munka megbecsülése, a szakadatlan serénykedés.¹ E tulajdonságok rendelkezhetnek a társadalmi-gazdasági fejlődésre nézve kedvező hatással, ez azonban nagy valószínűséggel csak települési szinten, illetve egy-egy kisebb közösség esetében mutatható ki.

A német kisebbség jelenléte egy adott településen általában kedvezően hatott a határokon átívelő kapcsolatok kialakítására, akkor is, ha a térség a fizikai térben nem határos a kapcsolódó területekkel. A földrajzi térben vett távolság azonban éppen a kapcsolatok intenzitása miatt jóval kisebb, mint mondjuk két, a fizikai térben egymáshoz közel fekvő, a határ átjárhatatlansága miatt azonban gyenge kapcsolatokkal rendelkező régió esetén.

Ezek, a döntően az anyaországgal létesült kapcsolatok több csomópont körül alakulhattak ki és több tényező gyakorolt hatást rájuk. Ilyen hatások voltak a rokon kapcsolatok, a kitelepítések során Németországba került egykori magyar állampolgárok és az itthon maradtak közötti kapcsolatrendszer továbbélése, a nyelvtudás, a Németországban vendégmunkásként tevékenykedők németországi kapcsolatai (aminek kialakulásához a nyelvtudás jelentősen hozzájárult).

A kapcsolatok főbb típusai a következők:

- személyes kapcsolatok (családi, baráti)
- intézményközi kapcsolatok (oktatási, kulturális, szociális)
- önkormányzatok közötti kapcsolatok (testvér- és partnertelepülések)
- civil szervezetek közötti kapcsolatok (kulturális, sport, hagyományörző)
- gazdasági kapcsolatok (befektetések, egyes vállalatok).

A fent említett kapcsolatrendszernek számos, a társadalmi-gazdasági fejlődést kedvezően érintő hatása lehet:

Németországi munkavállalás

A németországi és ausztriai munkavállalásnál a nyelvismeret és a személyes kapcsolatok jelentik azt a helyzeti előnyt, amit a terület lakossága élvez. A kilencvenes évek elején a határnyitás, a nagy jövedelem-különbségek és a hirtelen megugró munkanélküliség kényszerített sokakat a külföldi boldogulás

¹ A témához kapcsolódóan lásd: Barakonyiné Winiczai Klára (2001): A sváb múlt nyomai Bóly társadalmában. – Tér és Társadalom. XV. évf. 3–4. pp 147–160. és Solymár Imre (1997): Szorgalom és takarékoság: a dél-dunántúli németek gazdasági magatartásának, gazdasági mentalitásának két fő vonása. In: Füzes Miklós (szerk.): A magyarországi németiség története Szent István korától napjainkig. Pécs, 1997. pp 67–76.

keresésére, akik közül sokan a gazdasági helyzet javulásával hazatértek, amint erre Pécsváradon és Bólyban is találtunk példákat.

Ennek kettős hozadéka figyelhető meg a gazdasági lehetőségekben. Egyrészt a Németországban és Ausztriában dolgozók jelentős munkatapasztalatra tettek szert. Ez egyrészt jelenti az ipari-kereskedelmi szaknyelv elsajátítását, valamint a nyugat-európai gazdaságszervezés, termelési, vállalkozói, munkavállalói ismeretek megszerzését. Ezek a későbbiekben kedvezően befolyásolhatták a településen befektetni kívánó vállalkozók döntését, hiszen egy, a szaknyelvet ismerő és nyugat-európai munkatapasztalatokkal rendelkező munkaerő jelenléte kedvező vállalkozási feltételeket biztosít.

A németországi munkavállalás másik jelentős hozadéka a külföldi gazdasági kapcsolatrendszer kiépülése. Ennek, illetve a külföldön megszerzett anyagi tőkének a segítségével számos egykori vendégmunkás hazatérve saját vállalkozásba kezdett, hozzájárulva ezzel települése, kistérsége társadalmi-gazdasági fejlődéséhez. A kapcsolatrendszer kedvező hatásaként értékelhető a németországi exportpiacokhoz való könnyebb hozzáférés is.

Német érdekeltségű befektetők megjelenése a térségben

A vizsgált területen eredendően a mezőgazdaság volt a legfontosabb gazdasági ágazat akkor is, amikor az ország más területein az extenzív iparosítás időszakát éltük. A mezőgazdaság azonban csak a terület déli részén, a kedvezőbb termőhelyi adottságokkal rendelkező Baranyai-dombság déli részén, illetve ennek síksági előterén nyújtott megfelelő színvonalú megélhetést. A Geresdi-dombság és a Völgyeség tájain a kézműves-iparnak vannak jelentős hagyományai. Nagyobb arányú iparfejlesztés azonban csak Bonyhád ment végbe.

Ennek megfelelően az 1990 utáni átalakulás is különböző mintákat követett. Továbbra is Bonyhád maradt a leginkább iparosodott központ, ahol a mára ugyan válságba került cipőgyártás német tőkebefektetéssel vészeltte át a gazdasági rendszerváltást. Pécsváradon a helyi ipar gerince leányvállalatok formájában működött, amelyek önállósodtak, privatizálásra kerültek és legtöbbször kft-vé alakultak át. Ebben a fázisban jelentek meg a külföldi befektetők, akik itt szinte kizárólag németek, és szereztek rész- vagy teljes tulajdont. Mára ezek az erős helyi kötődésű, de jó német kapcsolatrendszerrel rendelkező kis- és középvállalkozások termékeiket jelentős részben szállítják német vagy más külföldi piacra (HANTÓ ZS. 2001).

Bólyban ezzel szemben az iparfejlesztés „zöldmezős” jellege domborodik ki. Az itt 1997-ben alapított ipari parkba öt hazai mellett hét külföldi befektető települt be. A befektetők felkutatásában a személyes kapcsolatok szinte kizárólagos szerepet játszottak (MANHALT T. 2003). A város polgármesterének elmondása alapján Bóly esetében a legnagyobb vállalkozás tulajdonosa kitelepített németek leszármazottja, aki németországi vállalkozását kiterjesztette Magyarországra és vállalkozása helyszínéül a még ma is élő sváb roko-

nai települését választotta. A többi német érdekeltségű befektető esetében a nyelvtudás döntő szerepet játszott. A szakkifejezések, a munkafolyamatok, a termelés nyelve zömében a német. Jellemző azonban az is, hogy az ipari park egyetlen olasz befektetője és a település vezetői közti közvetítő nyelv szintén a német, a vállalkozás Bolyra „csábitásakor” fontos szempont volt a helyi munkaerő német nyelvtudása. A helyi vállalkozások közül több egykori németországi vendégmunkások tulajdonában van, akik hazatérve először németországi partnereikkel vegyes vállalatot alakítottak, majd idővel a német fél üzletrészét kivásárolva egyedüli tulajdonossá váltak, megőrizve azonban a németországi exportpiacokat.

Itt kell megjegyeznünk, hogy önmagában a német kisebbség léte nem minden esetben jelenthet elegendő vonzerőt a befektetők számára, ha az nem párosul a településvezetők pozitív hozzáállásával. Utóbbinak szép példája Boly, ahol az önkormányzat ipari park létesítésével, azon belül összközműves építési telkek felkínálásával, valamint a helyi iparüzési adó terén tett engedményekkel ösztönözte a befektetőket.

Idegenforgalom

A falusi turizmus elindításában a régióban a német kisebbséggel rendelkező települések jártak élen. A megnyíló határok lehetővé tették a korábban a térségből kitelepítettek, elmenekültek és azok leszármazottainak „hazlátogatását”. A személyes tapasztalataik részben alapját képezték egy jelentős németországi és ausztriai forrásterülettel rendelkező falusi turizmus kialakulásának.

Az idegenforgalom területén a saját, vagy szüleik szülőföldjére visszalátogató kitelepítettek mellett az intézményi és kulturális kapcsolatok ápolására ideérkező szervezett csoportok megjelenése jelenthet többlet keresletet. Mindkét esetben csökkenti a térség számára realizálható előnyöket a kereskedelmi szállások igénybevételének alacsony volta. A térségben mind a kereskedelmi, mind a magánszálláshelyek aránya is meglehetősen alacsony (régiós viszonylatban is), a legjobb helyzetben a Pécsváradi kistérség van. A turizmus fejlesztéséhez megfelelő alapot jelenthet a meglévő kapcsolatok marketing-lehetőségének hasznosítása, a terület, táj értékeinek minél szélesebb körben való megismertetése. Eddig is történetek lépések a sajátos táji értékek kihasználására, ilyen kezdeményezés például a Mohács-Boly Fehérborút. A kistelepüléseken a továbbélő hagyományok jelenthetik a falusi turizmus fejlesztésének szilárd alapját, amely számos olyan követelményt támaszt a résztvevő községek felé (például a rendezett településkép, az alapszintű ellátás megfelelő volta), amelyek teljesítése önmagában is hozzájárul az életkörülmények javulásához. A falusi turizmus fejlesztésében jelentős szerepet vállal a Dél-Dunántúli Német Nemzetiségi Falusi Turizmus Egyesület, amely az érdekképviseleten, a közös marketing-tevékenység megszervezésén túl képzési tevékenységet is folytat.

Transzferek, kifizetések a német államtól

A Német Szövetségi Köztársaság az érvényben lévő törvények alapján rendszeres járulékat fizet azoknak, akik a második világháborúban a német fegyveres erők kötelékében szolgáltak. E rendelkezés hatálya kiterjed mindazokra, akik 1944. október 21-e előtt a Wehrmacht, a Waffen-SS vagy más német fegyveres testületek tagjai voltak, e dátum (a nyilas hatalomátvétel) után pedig valamennyi, a németek szövetségeseként a Magyar Honvédségben szolgálatot teljesítő katonára, illetve közvetlen hozzátartozóikra is. Ez a gyakorlatban a német nemzetiségi falvakban néhány embernek jelent rendszeres havi jövedelem-kiegészítést.

Civil kapcsolatok

Amikor egy kisebbség társadalmi-gazdasági szerepét vizsgáljuk egy településen, egy kistérségen belül, akkor a *helyi társadalom közösségeiről*, a *civil szervezetekről*, tevékenységükről sem szabad elfeledkeznünk.

A civil szektor erőssége semlegességében rejlik. Intézményesült keretek között a profitsztetosztás szigorú kritériuma mellett, önkéntes módon közhasznú tevékenységet folytat, miközben mentes a politikától. A nonprofit szervezetek tevékenysége széles körű: hagyományörzés, kultúraápolás, vallás, szabadidő, környezetvédelem, érdekvédelem, oktatás, szociális ellátás, településfejlesztés, gazdaságfejlesztés. Legfontosabb képességük, hogy az embereket közösségekbe integrálják.

Számos társadalomtudós a civil szervezetek számát, szerteágazó tevékenységüket összekapcsolja a közösség gazdasági prosperitásával, az emberek együttműködési képességével, az egymás iránti bizalommal, vagyis a társadalmi tőke fogalmával (FUKUYAMA, F. 1995). A liberális demokráciát és a szabadságot a decentralizáció és az állampolgárok önkéntes társulása támasztja alá. Egyértelművé válik, hogy társadalmi tőke nélkül nincs civil társadalom, civil társadalom nélkül pedig nincs demokrácia (ANDORKA R. 1997).

A soknemzetiségű települések esetében a kisebbségek növelik a nonprofit szervezetek számát, és erős közösségalkotó tényezők. A nemzetiségi alapon szerveződött közösségek összetartóbbak, gyökereik a dualizmus időszakára nyúlnak vissza és az állanszocializmus éveit sem tudták teljes mértékben megsemmisíteni őket.

A német nemzetiségi alapon szerveződő civil közösségek a kisebbségek jogait, érdekeit védik, hagyományukat, kultúrájukat, és a jellegzetes „sváb nyelvet” ápolják és őrzik meg a fiatalabb nemzedékek számára.

A vizsgált nonprofit szervezetek mindegyike rendelkezik osztrák, illetve német társszervezettel. Kapcsolataik révén a települések intézményei, dolgozói, oktatói, diákjai csereoktatásban, nyelvi képzésben, szakmai továbbképzésben vesznek részt. Az ilyen jellegű szerveződések eredménye a testvérvárosi kapcsolatok jelentős része. A kapcsolatok alapja mindkét esetben két

közösség tagjainak személyes ismeretségén és kontaktusán alapul és ez teljedik ki a települési szintre. Szederkény a helyi Honismereti Egyesületnek köszönheti létrejött partnerkapcsolatát, Bóly és Mohács ugyanezen az elven létesít testvérvárosi kapcsolatokat.

A külföldi társszervezetek e mellett még jelentős gazdasági segítségnyújtást adnak, adományok, természetbeni juttatások formájában. Többek között számítástechnikai eszközökkel, tanműhely működtetésével, kisebbségi, szociális intézmények fenntartásához szükséges anyagi hozzájárulással, német nyelvoktatással.

Kiemelendő a hazai német civil szervezetek pályázati tevékenysége hazánkban és anyaországukban, mely révén intézményeik és szolgáltatásaik fenntartásához, szükséges forrásokhoz jutnak hozzá.

6. Összegzés

Vizsgálataink eredményeit összefoglalva kijelenthetjük, hogy a Dél-Dunántúli régió német nemzetiségű népességének jelentős – ha nem is döntő szerepe – van a térség társadalmi-gazdasági fejlődésében. Kedvező hatása települési szinten tagadhatatlan, kistérségi szinten is megfogható, a régió egészét tekintve azonban – lakosságon belüli részarányukból következően – már nem szignifikáns.

A települések és kistérségek esetében a német nemzetiségű lakosság mind a munkához való viszonya (szorgalom, pontosság, takarékoság) kapcsán, mind rokoni illetve baráti kapcsolatai révén, valamint nyelvtudásából és pusztán a németiséghez való tartozásából fakadóan kedvezően befolyásolta/befolyásolja lakóhelye társadalmi-gazdasági fejlettségét. Ezt a megállapítást igaznak véljük, elismerve azonban a tényt, miszerint önmagában a német kisebbség nem elégséges tényező ahhoz, hogy egy társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térség fejlődését alapvetően meghatározza. Vizsgálataink alapján azonban arra a megállapításra jutottunk, hogy jelenlétük, ha különböző mértékben is, de mindig kedvezően hatott a regionális fejlődésre.

A hatások jobb megismerése, mértékük pontosabb megállapítása további kutatásokat igényel. Olyan települési szintű empirikus vizsgálatokra van szükség, amely kellőképp átfogó ahhoz, hogy a kérdéses témakör összes szegmensét feltárja, beleértve az önkormányzatok, a lakosság, a civil szervezetek és az üzleti élet képviselőinek szerepét és tevékenységét és feltárja a legtöbbször informális kapcsolatok és a belőlük realizálható előnyök bonyolult hálóját.

Bibliográfia

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól.
- Andorka R. 1997: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Bp. p 51.
- Aubert A. 1997: Die Auswirkungen der Industrialisierung und des Systemwechsels auf die Siedlungs- und Lebensformen der Deutschen in Südostransdanubien. In: Fata, M. (ed.): Die Schwäbische Türkei. Jan Thorbecke Verlag, Singmaringen. pp159–184.
- Barakonyiné Winiczai K. 2001: A sváb múlt nyomai Bóly társadalmában. – Tér és Társadalom, XV. évf. 3–4. pp 147–160.
- Bellér B. 1981: A magyarországi németek rövid története. Bp. 211 p.
- Fukuyama, F. 1995: Trust: The social virtues and the creation of prosperity. Hamish Hamilton, London, pp 5–27.
- Füzes M. (szerk.) 1997: A magyarországi németiség története Szent István korától napjainkig. Pécs.
- Hantó Zs. 2001: A rendszerváltás gazdasági és társadalmi hatása. In.: Füzes (szerk.): Pécsvárad. Pécsvárad, pp 547–575.
- KSH 2002: Baranya megye statisztikai évkönyve 2001. KSH Baranya Megyei Igazgatósága. Pécs.
- KSH 2002: Népszámlálás 2001 – 4. A nemzetiségi kötet. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. KSH, Bp.
- KSH 2002: Tolna megye statisztikai évkönyve 2001. KSH Tolna Megyei Igazgatósága. Szekszárd.
- Magyar Köztársaság Kormánya 2001: J/5219 számú beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. Budapest.
- Manhalt T. 2003: Ipari parkok Baranya megyében. In.: Kis M. – Gulyás L. – Erdélyi E. (szerk.): Európai kihívások 2. Konferencia-kötet, Szeged. pp 331–335.
- Solymár I. 1997: Szorgalom és takarékoság: a dél-dunántúli németek gazdasági magatartásának, gazdasági mentalitásának két fő vonása. In: Füzes M. (szerk.): A magyarországi németiség története Szent István korától napjainkig. Pécs, pp 67–76.
- Szenyéri Z. 2002: A Tolna és a Baranya megyei németek sorsa a betelepítéskéntől napjainkig. Dombóvár, 240 p.
- Trócsányi A.–Nagy Á. 2003: Az idegennyelv-ismeret területi képe az ezredforduló Magyarországon. In.: Kis M. – Gulyás L. – Erdélyi E. (szerk.): Európai kihívások 2. Konferencia-kötet, Szeged. pp 418–423.
- Trócsányi A.–Tóth J. 2002: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia, Pécs. pp 240–242.